

UNIVERSITATEA “OVIDIUS” DIN CONSTANȚA

ȘCOALA DOCTORALĂ

DOMENIUL: TEOLOGIE

**TEMEIURI SCRIPTURISTICE ȘI PATRISTICE
PRIVITOARE LA CUNOAȘTEREA LUI DUMNEZEU
ÎN BISERICA DREPTMĂRITOARE ȘI ÎN ROMANO-
CATOLICISIM**

– Rezumat al Tezei de Doctorat –

Coordonator:

Î.P.S. Prof. univ. dr. Teodosie Petrescu

Arhiepiscopul Tomisului

Student doctorand:

Pr. Mitică Stelian Costea

Constanța,
2019

CUPRINS

ARGUMENT	4
CAPITOLUL I. NOȚIUNEA ȘI CONCEPTUL DE CUNOAȘTERE	14
1.1. Sursa și originea cunoașterii	14
1.2. Sensul Cunoașterii Mântuitoare	23
1.3. Feluri și forme ale cunoașterii	33
1.4. Ținta și scopurile cunoașterii	39
CAPITOLUL II. CUNOAȘTEREA LUI DUMNEZEU ÎN ÎNVĂȚĂTURA DE CREDINȚĂ ORTODOXĂ	49
2.1. Ortodoxia – izvorul cunoașterii adevărate	49
2.2. Temeiuri vechi și nou testamentare privitoare la cunoașterea Sfintei Treimi	56
2.3. Revelația Naturală și Revelația Supranaturală	69
2.4. Temeiuri filocalice referitoare la Cunoașterea lui Dumnezeu	74
CAPITOLUL III. MIJLOACELE DE CUNOAȘTERE A LUI DUMNEZEU ÎN ORTODOXIE ȘI ERORILE ROMANO-CATOLICISMULUI	90
3.1. Credința Ortodoxă – luminătoarea cunoașterii	90
3.2. Rugăciunea – trăirea în Dumnezeu	95
3.3. Cunoașterea Catafatică și Cunoașterea Apofatică	99
3.4. Cum Îl cunoaștem pe Dumnezeu din împrejurările concrete ale vieții?	103
3.5. Iubirea, calea sublimă de cunoaștere a lui Dumnezeu în Sfânta Biserică Ortodoxă	105
3.6. Cunoașterea mistică a lui Dumnezeu în opera Sfântului Dionisie Areopagitul	106
CAPITOLUL IV. SFINTELE TAINE, IZVOR DE CUNOAȘTERE A LUI DUMNEZEU ÎN BISERICA ORTODOXĂ	111
4.1. Ce reprezintă Sfintele Taine?	111
4.2. Temeiul hristologic al Sfintelor Taine	120
4.3. Referiri ale Sfinților Părinți la Sfintele Taine	127
4.4. Importanța Tainelor pentru Ortodoxie	136

CAPITOLUL V. VIZIUNEA SCRIPTURISTICĂ ȘI PATRISTICĂ DESPRE CUNOAȘTEREA LUI DUMNEZEU ÎN RUGĂCIUNEA DOMNEASCĂ	147
5.1. Ce este rugăciunea?	147
5.2. Rugăciunea inimii	152
5.3. Rugăciunea dătătoare de viață duhovnicească	157
5.4. Importanța rugăciunii pentru credinciosul dreptslăvitor	163
5.5. „Tatăl nostru”, rugăciunea rămasă de la Domnul Hristos	168
5.6. Cum Îl cunoaștem pe Dumnezeu în rugăciunea „Tatăl nostru”?	175
5.7. Sfinții Părinți, marii exegeți ai acestei rugăciuni	181
5.8. Darurile Rugăciunii Domnești	184
CAPITOLUL VI. LUMINA, CALEA DE CUNOAȘTERE A LUI DUMNEZEU ÎN SFÂNTA SCRIPTURĂ ȘI ÎN OPERA SFINȚILOR PĂRINȚI	189
6.1. Ce este lumina?	189
6.2. Lumina percepută de ochii trupești	193
6.3. Lumina Rațiunii	196
6.4. Lumina cea de dincolo de Lumină	200
6.5. Lumina și întunericul în opera Sfântului Grigorie de Nyssa	202
6.6. Opera Sfântului Dionise Areopagitul referitoare la Lumină și întuneric	210
6.7. Lumina în Imnele Sfântului Simeon Noul Teolog	217
CAPITOLUL VII. CUNOAȘTEREA LUI DUMNEZEU ÎN ROMANO – CATOLICISM	223
7.1. Concepția scolastică referitoare la Cunoașterea lui Dumnezeu	223
7.2. Etapele scolasticii	226
7.3. Diferențe majore între concepția scolastică și Învățătura Ortodoxă	244
7.4 . Toma d'Aquino și ansamblul concepției sale religioase	249
7.5. Cele cinci căi de cunoaștere a lui Dumnezeu în abordarea lui Toma d'Aquino și importanța lor pentru romano-catolicism	255
7.6. Hotărârile Conciliului 2 Vatican și răspunsul Bisericii Drept Măritoare	263
CONCLUZII	271
BIBLIOGRAFIE	277

Cuvinte cheie: Dumnezeu, Hristos, Ortodoxie, Biserică, Sfânta Scriptură, Credință, Rugăciune, cunoaștere, Sfinte Taine, Lumină, Împărăția Cerurilor, scolastică, romano-catolicism.

TEMEIURI SCRIPTURISTICE ȘI PATRISTICE PRIVITOARE LA CUNOAȘTEREA LUI DUMNEZEU ÎN BISERICA DREPTMĂRITOARE ȘI ÎN ROMANO-CATOLICISIM

– Rezumat al Tezei de Doctorat –

După absolvirea studiilor liceale și promovarea examenului de Bacalaureat, am hotărât să susțin examen de admitere la Facultatea de Științe Juridice pe care am considerat-o și o consider și acum o instituție de învățământ superior care se ghidează după un etalon elitist și care îi oferă studentului un palier extrem de vast la nivelul cunoștințelor dobândite. Am constatat după susținerea examenului de licență faptul că aveam nevoie de ceva mai mult și de aceea am hotărât să mă înscriu la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, dorind să mă cunosc mai bine și, în același timp, să stabilesc relații interumane mai profunde cu cei din jurul meu. Aici am studiat discipline precum Psihologia Personalității, Psihologie Socială, Psihodiagnoză, dar, cu toate acestea, nu am avut convingerea că am dobândit cunoașterea necesară care să mă ducă la îndeplinirea obiectivelor propuse. În aceste condiții, am hotărât să mă înscriu la Facultatea de Teologie Pastorală din cadrul Universității „Ovidius” din Constanța, având speranța că aici voi învăța despre deplinătate, despre o cunoaștere plenară, pentru că tot ceea ce vine de la Dumnezeu reprezintă o știință fără de sfârșit, marcată de infinitate, de nemărginire. Nimic nu poate fi mai captivant decât să-ți dorești să studiezi ceva care nu se termină, aflându-te permanent într-o mișcare sufletească continuă, neîntreruptă, pe un drum care urmărește atingerea desăvârșirii. Încă de la început, Facultatea de Teologie mi-a captat interesul cu discipline precum: Vechiul și Noul Testament, Istoria Bisericii Ortodoxe Române, Istoria Bisericii Ortodoxe Universale, cât și cu sfere științifice lingvistice ca limba latină, limba greacă sau ebraică. Nu mai puțin importante au fost și discipline precum Istoria Filozofiei ori cele din aria muzicală ce întregesc palierul de cunoaștere al celui care frecventează studiile teologice. Este evident că dimensiunea patristică și, în anii următori, Dogmatica asigură integralitatea de cunoaștere necesară instituției de învățământ superior ce are în centrul activității sale studierea a ceea ce ne-a lăsat Logosul Întrupat.

M-am gândit, având perspectiva asupra tuturor acestor discipline, către ce sferă de cunoaștere trebuie să-mi îndrept atenția pentru a alcătui lucrarea de licență. Am hotărât să mă aplec cu atenție asupra unei comparații între Ortodoxie și romano-catolicism, chiar dacă nu într-o manieră strict confesională, ci mai degrabă reflectând asupra importanței scolasticii pentru romano-catolicism, cât și a celor cinci căi de Cunoaștere a lui Dumnezeu pe care le regăsim la Toma d'Aquino, totul comparat cu Învățătura Primară de Credință. Mi s-a părut un subiect deosebit de interesant pentru că mi-a prilejuit atât aplecarea mai profundă asupra propriei credințe, cât și studierea componentelor care au contribuit la definirea mai clară a romano-catolicismului. În aceeași ordine de idei, am decis să continui studiile cu Masteratul de Exegeză Biblică din cadrul Facultății de Teologie, dar punând un mai mare accent pe sublinierea trăsăturilor, a caracteristicilor Credinței Dreptmăritoare.

În apropierea înscrierii la doctorat, am ajuns la concluzia, împreună cu coordonatorul acestei teze - Î.P.S. Prof. univ. dr. Teodosie Petrescu, Arhiepiscopul Tomisului, că este bine să continui în această direcție de cercetare și să studiez mai în adâncime atât principiile dogmatice esențiale ale Bisericii noastre, cât și ceea ce susține romano-catolicismul, tocmai pentru a putea formula un demers argumentativ eficient, privitor la convingerile ortodoxe, dar și la susținerile confesiunii romano-catolice. Având această motivație, am luat decizia de a elabora o teză de doctorat care să se întemeieze din punct de vedere al cercetării efectuate pe mai multe paliere de studiu. Înainte de toate, am considerat că este necesară formularea unui titlu cuprinzător care să conțină întreaga esență a ceea ce se tratează într-o astfel de lucrare. Datorită acestui lucru, am optat ca în titlu să se regăsească atât referiri la temeiurile scripturistice ale cercetării, cât și la dimensiunea patristică a acesteia.

Sfânta Scriptură este, bineînțeles, Fântâna cu Apă Vie din care se adapă sufletul însetat de Cunoașterea Adevărată. În același timp, știm că tot ceea ce ne-au lăsat Sfinții Părinți reprezintă un izvor nesecat de Cunoaștere și de aceea citirea cu atenție a *Filocaliei* trebuie să fie o preocupare fundamentală pentru fiecare teolog. Am circumscris toate acestea noțiunii de cunoaștere pentru că Însuși Mântuitorul îndeamnă la știință atunci când le spune Saducheilor „Rătăciți fiindcă n-ați citit scripturile” (Matei 22, 29). Prin urmare, trebuie să fim convinși că Hristos apreciază omul care este preocupat de studiul Cuvântului lui Dumnezeu, cât și de celelalte elemente ale zidirii pe care ni le înfățișează Creatorul nostru. Așadar, Sfânta Biserică

Ortodoxă nu s-a ghidat niciodată după sintagme precum „Crede și nu cerceta”, ci a îndemnat în permanență la cunoaștere pentru că astfel omul devine mai responsabil, mai echilibrat, și, înainte de orice, mult mai bogat sufletește.

În primul capitol al acestei teze de doctorat, am tratat definirea din punct de vedere conceptual a ceea ce înseamnă cuvântul „cunoaștere”, încercând să surprind pe cât am putut înțelesurile acestuia și însemnătatea din perspectivă semantică a cunoașterii. Pe tot parcursul analizei efectuate, m-am raportat, înainte de toate, la ceea ce este “Sursa și Originea Cunoașterii”, adică la Dumnezeu. Este imposibil să formulezi anumite judecăți de valoare cu privire la aspectele cele mai importante ale istoriei umanității fără a pleca de la origine, de la sursă, de la izvoare. Tot ceea ce a descoperit umanitatea de-a lungul vremii se datorează Proniei lui Dumnezeu pentru că Purtarea de Grijă a Sfintei Treimi i-a dat omului capacitatea să înțeleagă și să se raporteze mult mai bine la ceea ce Dumnezeu i-a dăruit pentru a avea o ontologie specifică firii umane. Omul, fiind Cununa Creației Dumnezeiești, a fost înzestrat cu capacitatea de a ști, de a se îmbogăți în cunoaștere chiar de la crearea sa, pentru că protopărinții noștri, Adam și Eva, au avut din partea lui Dumnezeu permisiunea de a gusta din toți pomii Raiului, exceptându-se doar Pomul Cunoștinței Binelui și Răului, tot din Purtarea de Grijă a Tatălui Ceresc față de Creația Sa. Părintele Rafail Noica spunea atât de sugestiv privitor la acest moment că „Dumnezeu îi zice omului: «Gustă-mă pe mine, înfruptându-te din toți pomii Raiului, însă nu și din Pomul Cunoștinței Binelui și Răului, tocmai pentru a te păzi de rău»”. Așadar, observăm că Dumnezeu nu pune omului o interdicție propriu-zisă legată de cunoaștere, ci îi fixează interdicția de a nu-și face rău. Prin urmare, în primul capitol al acestei teze am vorbit despre originea cunoașterii, făcând referire în același timp și la felurile și formele acesteia, trecând totodată prin ceea ce înseamnă sensul Cunoașterii Mântuitoare, totul raportat la scopurile demersului de cunoaștere.

Din perspectiva analizei felurilor și formelor de cunoaștere, evident că este foarte mult de vorbit, dar m-am oprit asupra cunoașterii teoretice sau a cunoașterii practice, asupra cunoașterii raționale sau a cunoașterii empirice, cât și la cunoașterea factuală sau la cea intuitivă. Într-una dintre definițiile sistemice ale personalității, psihologia spune că aceasta este un ansamblu de trăsături bio-psiho-socio-culturale, dar observăm că o astfel de definire a portretului psihologic al unui om neglijează dimensiunea spirituală, generatoare a cunoașterii autentice, fiind deci o definiție cu lipsuri majore. Din punct de vedere al cunoașterii teoretice, este cert că omul poate să

acumuleze un vast bagaj informațional, adică să știe foarte multe noțiuni sau să dețină cât mai multe alternative de a comunica privitor la anumite aspecte. Însă, o cunoaștere teoretică, lipsită de substanța Cuvântului lui Dumnezeu este goală de conținut, pentru că nu are în centrul ei ceea ce părintele profesor Constantin Galeriu numea atât de sugestiv „legea gravitației inverse”, și anume atracția pe care sufletul o resimte ca fiind revărsată de la Dumnezeu și care îl conduce în sus, în Împărăția Cerurilor. Totodată, o cunoaștere practică bazată pe implementarea informațiilor dobândite nu-și regăsește utilitatea câtă vreme nu este supusă unei motivații superioare pe care omul o află numai la Hristos. Din punct de vedere practic, poți ști să faci foarte multe, dar dacă totul se rezumă la aceasta, sufletul este văduvit de Știința Adevărată care îl izbăvește și îl oprește din săvârșirea răului. Ca o certitudine care rezultă din acest prim capitol al tezei de doctorat, putem spune că Originea Cunoașterii este Dumnezeu și se regăsește în Dumnezeu, sensul Cunoașterii Mântuitoare se confundă cu Hristos și trecând prin diverse forme ori feluri de cunoaștere ajungem să conștientizăm ținta acestui proces, scopul vital specific fiecărui om responsabil, și anume dobândirea nemuririi întru Fericirea Veșnică.

În cea de-a doua secțiune a acestei teze de doctorat, sub coordonarea Î.P.S. prof. univ. dr. Teodosie Petrescu, am luat decizia să ne referim la învățăturile de bază, la principiile esențiale, la portretul dogmatic al Sfintei noastre Biserici Ortodoxe, tocmai pentru a avea o reprezentare cât mai fidelă a ceea ce înseamnă Ortodoxia pentru fiecare credincios. Știm că Învățătura Primară de Credință este Izvorul Adevăratei Cunoașteri, pentru că Biserica Ortodoxă este Biserica Originară, care și-a păstrat statornicia și care a dăinuit în timp fără a-și schimba convingerile, mergând întotdeauna pe drumul trasat de Apogeul Dragostei, care este Mântuitorul Hristos. În Ortodoxie, de pe Everestul Iubirii vedem cum se coboară peste întreaga umanitate credința neștirbită, sănătatea trupească și sufletească desăvârșită, cât și îndemnul sublim adresat fiecărui om, acela de a-și căuta eternitatea. Biserica noastră nu a provocat nici o schismă sau sciziune, nu și-a abandonat principiile, ci a rămas consecventă și fidelă Cuvântului lui Dumnezeu. Nu facem o apologie a Ortodoxiei de dragul de a ne apăra Biserica, ci doar din considerentul că o astfel de abordare este cea mai profundă reflectare a Adevărului. Nicio persoană de bună-credință nu poate să acuze Biserica Ortodoxă de abuzuri de-a lungul istoriei, de procese inchizitoriale sau de alte rătăcirii. În același timp, trebuie să subliniem că istoria națiunii noastre se confundă cu Ortodoxia, își trage seva din Aceasta și, simultan, împodobește ceea ce oferă umanității cu mărgăritarele spirituale ale activității Bisericii Ortodoxe pe aceste meleaguri. În continuare, am

abordat în această secțiune a lucrării temelia scripturistică referitoare la Cunoașterea lui Dumnezeu, pentru că este fundamental să înțelegem că fără argumentarea din perspectivă biblică, orice afirmație teologică este deopotrivă searbădă, săracă și marcată de falsitate. Am ales să vorbim atât despre Temeiurile regăsite în Vechiul Testament, cât și despre cele Nou Testamentare referitoare la Cunoașterea Sfatului Treimic. Când Dumnezeu spune „Eu sunt Cel ce sunt” (Ieșirea 3, 14), ne încredințează de esența Cunoașterii, iar noi aflăm astfel despre Cel Fără de Început și Fără de Sfârșit, Creatorul și Proniatorul a toate câte există. De asemenea, am analizat și alte temeuri din Vechiul Testament privitoare la subiectul pe care îl tratează această teză de doctorat pentru că este extrem de semnificativ să cunoaștem faptul că în reușita unui demers teologic trebuie să existe în primă instanță o argumentare solidă și din punct de vedere Vechi Testamentar. De altfel, întreaga Sfântă Scriptură este o Sursă Inepuizabilă a Științei de Dumnezeu pentru că nu există verset biblic care să nu ne arate ceea ce a înfăptuit Sfânta Treime și, mai ales, ce a oferit ca dar Creației Sale.

Când Dumnezeu a zis „Să fie lumină” (Facerea 1:3), a activat Lumina Sa, iar mai târziu, la Schimbarea la Față a Mântuitorului Hristos, omul, reprezentat aici de către Sfinții Apostoli, a pregustat prin Lumina Taborică, Lumina Învierii sau Lumina cea de Dincolo de Lumină. În ceea ce privește argumentarea scripturistică a subiectului pe care l-am abordat, ea continuă în mod firesc cu redarea unor versete Nou Testamentare, plecând, bineînțeles, de la ceea ce regăsim în capitolul 17 al Sfintei Evanghelii care ne-a rămas de la Sfântul Apostol și Evanghelist Ioan, unde se spune „Și aceasta este viața veșnică: să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat, și pe Iisus Hristos pe Care L-ai trimis.” (Ioan 17, 3). Aici vedem care este, de fapt, esența Cunoașterii pe care ar trebui s-o dobândească omul credincios. În mod evident, atunci când vorbești despre Ortodoxie ca fiind Biserica în stare să-ți pună înaintea sufletului Adevărata Cunoaștere, te raportezi cu prioritate la ceea ce regăsim în Sfânta Evanghelie de la Ioan pentru că fiecare persoană care crede trebuie să știe că Hristos, Fiul lui Dumnezeu din Veci, devenit și fiu al omului prin Întruparea de la Duhul Sfânt și din Fecioara Maria S-a făcut Om pentru răscumpărarea păcatelor noastre. Înțelegem așadar cum întreaga fire omenească este recapitulată în Iisus Hristos, Care a primit din iubire jertfa pe Cruce pentru a ne mântui. Concepția romano-catolică greșită, aceea conform căreia Mântuitorul s-a jertfit pentru a aduce o satisfacție Tatălui, nu are niciun fel de acoperire scripturistică pentru că nu zugrăvește imaginea lui Dumnezeu în chip autentic, care se traduce printr-un singur cuvânt, și anume, iubire. Argumentarea

scripturistică a Cunoaşterii lui Dumnezeu este, deci, foarte importantă, Ea stând la baza ascensiunii sufleteşti, a creşterii în plan duhovnicesc a celui ce şi-o apropiază şi o trăieşte. Al treilea subcapitol al acestei secţiuni tratează, tot pe baza a ceea ce ne redă Sfânta Scriptură, Revelaţia Naturală şi Revelaţia Supranaturală pentru că este important să ştim cum a ales Dumnezeu să i se facă omului cunoscut. În ceea ce priveşte Revelaţia Naturală, Ea ni se descoperă în toată zidirea pentru că după cum ne spune şi Sfântul Vasile cel Mare „Toată creaţia îi vorbeşte omului despre Dumnezeu”. Ochiul omului de bună-credinţă vede în jur tot ceea ce a zidit Sfânta Treime şi Îl descoperă pe Dumnezeu în Adevăratele Sale Atribute, care pleacă de la dragostea nemărginită şi culminează cu desăvârşirea în iubire. Cunoaştem faptul că Dumnezeu este Atotprezent, Atotştiutor, Bun, Blând, Înţelept, Drept, aceasta pentru a enumera doar câteva dintre Atributele Sale.

Dacă ne referim la Revelaţia Supranaturală, trebuie să spunem că aceasta a împlinit, a copleşit dimensiunea incompletă a Revelaţiei Naturale, exercitându-se în mod direct prin Prooroci, şi mai ales, prin venirea Fiului lui Dumnezeu în lume ca să îl învieze din moartea păcatului şi să îl readucă la viaţa veşnică pe omul căzut. Întreaga activitate pământească a Mântuitorului Hristos, Faptele Lui, Minunile Lui, Dragostea arătată faţă de oameni, Mila faţă de cel aflat în nevoie, ne arată cum Domnul se revelează în cea mai profundă manieră, fiind cu noi în toată vremea Cel Care ne oferă totul pentru a deveni Casnicii săi. Ultimul subcapitol al acestei părţi din lucrare se axează pe dimensiunea patristică, tratând temeiurile filocalice privitoare la Cunoaşterea lui Dumnezeu. Aici am enumerat mai multe cuvinte ale Sfinţilor Părinţi care vorbesc despre Cine şi Cum este Dumnezeu, iar Sfinţi precum Antonie cel Mare, Diadoh al Foticieii, Maxim Mărturisitorul, Ioan Casian, Petru Damaschin şi alţii au vorbit într-o cromatică duhovnicească strălucită despre Dumnezeu, subliniind Lucrarea Energiilor Sale Necreate revărsată asupra întregii lumi. Sfântul Antonie cel Mare spune, de exemplu, „Calea cunoaşterii de Dumnezeu este bunătatea”. Aceasta arată cum omul trebuie să ajungă pentru a-L cunoaşte cu adevărat pe Hristos, deoarece toţi cei care au fost împodobiţi de sfinţenie, L-au imitat pe Domnul în tot ceea ce au făcut în această viaţă pământească. Totodată, Sfinţii Părinţi au reflectat foarte mult asupra nevoii curăţirii sufleteşti a omului, atunci când acesta vrea să se apropie de Hristos, pentru că o inimă întinată, supusă păcatelor de tot felul, nu poate urca aşa cum se cuvine la Dumnezeu. Cel îmbunătăţit simte că se află în Rai, vieţuind încă pe pământ, pentru că Dumnezeu fiind pretutindeni, Îşi face sălaşul în mintea şi sufletul ce sunt gazde primitoare aflate sub

sceptrul iubirii. Așadar, cea de-a doua secțiune a acestei teze de doctorat vorbește despre Învățătura de Credință Ortodoxă ca Izvor al Cunoașterii Adevărate, continuă cu argumentare scripturistică a acestei științe, oprindu-se totodată la Revelația Naturală și Supranaturală. Ultimul subcapitol are în vedere modul în care Sfinții Părinți ne vorbesc în *Filocalie* despre Cunoașterea lui Dumnezeu.

În cel de-al treilea capitol al lucrării pe care am alcătuit-o, ne-am referit la mijloacele concrete prin care credinciosul ortodox se poate apropia mai bine de Dumnezeu. În acest context trebuie să știm că există o anumită recuzită duhovnicească, o haină luminoasă, o îmbrăcăminte a inimii care leagă prietenia dintre om și Hristos. Mântuitorul lumii îl asigură de întreaga Sa iubire pe cel care împlinește poruncile lui Dumnezeu și îi făgăduiește că își va face sălaș în inima sa. Pentru a ajunge în acest punct, condiția esențială este Credința Dreaptă, Credința fără rest, fără tăgadă, nesupusă rătăcirilor. Am vorbit despre Credință în prima parte a acestui capitol, pentru că Ea este Virtutea Teologică de bază care stă pe prima treaptă a evoluției duhovnicești a omului. Fără Credință nu poți să întreții o relație eficientă cu Hristos pentru că nu i te poți adresa cuiva în condițiile în care nu-i recunoști rolul. Ca să-L ai pe Dumnezeu Cuvântul drept călăuză a vieții tale trebuie ca prin Credință să fii legat de El, după cum spune Sfântul Grigorie Palama „Mântuitorul Însuși le spune Sfinților Apostoli, și prin intermediul lor și nouă: «Voi sunteți prietenii Mei, dacă faceți ceea ce vă poruncesc.»” (Ioan 15, 14).

De aici tragem concluzia că ești cu adevărat prietenul Domnului atunci când îndeplinești poruncile Sale, dar pentru aceasta trebuie ca la temelia vieții să fie Credință. Unul dintre obiectivele majore pentru care ne-am hotărât să elaborăm o astfel de teză de doctorat este acela de a sublinia cât mai bine principiile Credinței Dreptmăritoare pentru că în societatea în care trăim există destule rătăcirii, ieșiri din decor și abandonări ale Adevărului, iar oamenii care urmează astfel de direcții se află sigur pe o cale total eronată. Credința este așadar sursă de cunoaștere, luminează Știința de Dumnezeu și-l conduce pe om către profunzimile vieții fericite. Ca o consecință directă a Credinței, dar totodată și ca generatoare a Sa, în sensul sporirii Acesteia este Sfânta Rugăciune. Am vorbit despre Sfânta Rugăciune ca Trăire în Dumnezeu, tocmai pentru a sublinia rolul pe care acest dialog permanent cu Hristos trebuie să îl aibă în viața fiecăruia dintre noi. Când mintea coborâtă în inimă vorbește cu Binefăcătorul său, se adevărește ceea ce spunea extrem de convingător părintele Arsenie Papacioc, și anume starea de prezență continuă pe care persoana umană trebuie s-o manifeste în relația cu Hristos. O astfel de stare

începe cu Rugăciune, continuă cu Rugăciune și se sfârșește tot în Rugăciune. Este evident că omul îi poate adresa lui Dumnezeu mai multe feluri de Rugăciuni: Rugăciunile de mulțumire, cele de cerere sau de preamărire. Pe de altă parte, forma și conținutul Rugăciunilor și modalitatea în care se desfășoară acest dialog cu Hristos țin atât de specificitatea momentelor de Rugăciune, cât și de Credința, nevoița și jertfelnicia fiecărui om. Cu certitudine că Rugăciunea este cu adevărat Viață dusă în Hristos și marchează o relație foarte bună între noi și Mântuitorul nostru.

Am continuat pe linia abordării cunoașterii lui Dumnezeu cu un subcapitol, credem, interesant și anume Cunoașterea Catafatică și Cunoașterea Apofatică. În ceea ce privește Cunoașterea Catafatică, am subliniat menționarea Atributelor lui Dumnezeu, adică a perfecțiunii Sfintei Treimi, luând în calcul, de exemplu, Înțelepciunea, Atotprezența, Atotștiința, Bunătatea, Blândețea, Dreptatea, Iubirea, toate specifice Dumnezeului nostru. Deci, Cunoașterea Catafatică pune accentul pe afirmarea clară a Atributelor lui Dumnezeu pentru ca din precizarea Acestora, fiecare credincios să înțeleagă ce reprezintă Sfânta Treime în Credința noastră. Referitor la Cunoașterea Apofatică, trebuie să menționăm că Ea se referă la negarea oricărei imperfecțiuni a lui Dumnezeu. Având în vedere această Cunoaștere, este imperios necesar să evidențiem că Dumnezeu nu este ură, nu este nedreptate, nu este nemilostivire, nu este lipsă de înțelepciune, ș.a.m.d.. Negarea imperfecțiunilor Sfintei Treimi se traduce printr-o pozitivare a Cunoașterii Dumnezeiești pentru că, dacă știi ceea ce nu este cineva, îți dai seama de ceea ce este într-adevăr. Așadar, în Biserica Ortodoxă, știm atât ceea ce este, cât și ceea ce nu este Dumnezeu pentru a avea icoana sufletească completă referitoare la infinitatea iubirii manifestată de Creatorul nostru.

Ne-am referit mai departe în această lucrare de doctorat la modalitatea în care Îl percepem, Îl cunoaștem pe Dumnezeu în împrejurările concrete ale vieții. Am avut în vedere în special ceea ce a scris Părintele profesor Dumitru Stăniloae care se referă pe larg la modul în care omul se întâlnește cu Dumnezeu deopotrivă în bucuriile, necazurile, satisfacțiile sau tristețile vieții sale. Totodată, după cum bine subliniază părintele Stăniloae, fiecare zâmbet al cuiva către cel de lângă el reprezintă felul în care Dumnezeu dorește să se creeze comuniunea între oameni, făcându-se astfel, la rândul său, Cunoscut prin cei care Îi urmează îndemnul. Prin urmare, trăirile noastre emoționale, sentimentele pe care le nutrim, ceea ce ne oferă împrejurările concrete ale vieții ne dau totodată și Știința Adevărată de Dumnezeu, punându-l pe Hristos în inimile noastre.

Al cincilea subcapitol al acestei secțiuni este alocat în întregime virtuții teologice supreme, adică Iubirii, pentru că dragostea este cea care întărește atât relația noastră cu Hristos, cât și relațiile dintre noi. În Evanghelia Sfântului Apostol și Evanghelist Ioan întâlnim cuvintele cu care se mângâie întreaga umanitate și care dau nădejdea mântuirii fiecărui credincios: „Căci Dumnezeu așa a iubit lumea, încât pe Fiul Său Cel Unul-Născut L-a dat ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică.” (Ioan 3,16). Ni se arată astfel jertfa totală pe care Hristos Cel fără de Păcat a asumat-o în numele umanității pentru ca întunericul păcatelor noastre și bezna neputințelor omenești să se prefacă în Lumina Virtuților. O astfel de lucrare de doctorat nu putea fi lipsită de o parte, chiar dacă nu foarte mare ca spațiu, care să vorbească strict despre dragoste, virtute aflată în vârful creșterii duhovnicești a persoanei umane.

În ultimul subcapitol aflat în această parte a tezei pe care am alcătuit-o, am considerat că trebuie să vorbim pe scurt despre Cunoașterea Mistică a lui Dumnezeu, mai ales în opera Sfântului Dionisie Areopagitul. Sfinții Părinți ne descriu în general cele două moduri prin care trăitorul adevărat se poate încunoaștința de binefacerile Științei de Dumnezeu, și anume vederea Luminii Necreate sau Extazul Mistic. Sfântul Simeon Noul Teolog prezintă lumina care copleştește, lumina cea neapropiată care învăluie sufletul creștinului Dreptmăritor atunci când acesta se nevoiește cu adevărat. Pe de altă parte, Sfinți precum Grigorie de Nyssa sau Dionisie Areopagitul vorbesc despre Întunericul Supraluminos care nu este nimic altceva decât o permanentă mișcare în Cunoaștința de Dumnezeu care, însă, prin creșterea tainei, dă și mai multă necunoaștință și implicit dorință de cunoaștere. La Sfântul Dionisie Areopagitul am întâlnit referiri la o astfel de cunoaștință, la Extazul Mistic în care omul se desprinde de toate cele ale lumii și aparține cu adevărat și exclusiv lui Hristos, acest fel de cunoaștere neputând fi redat în chip cuprinzător în cuvintele specifice neputinței omenești. Cunoașterea Mistică a lui Dumnezeu despre care vorbește Sfântul Dionisie Areopagitul este una deosebit de captivantă și are nevoie de o tratare mult mai largă în cercetări mai ample.

O asemenea teză de doctorat care are în centrul abordării sale Cunoașterea Dumnezeiască nu putea fi lipsită de o întreagă secțiune care să ne înfățișeze modul practic prin care Hristos își împlinește făgăduința atunci când spune „Iată, Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului. Amin.” (Matei 28:20). Așadar, am hotărât să vorbim despre Sfintele Taine care se regăsesc cu adevărat numai în Biserica Ortodoxă, pentru că Ele reprezintă modalitatea concretă prin care credinciosul Dreptmăritor se împărtășește de toate darurile revărsate de bunătatea lui

Dumnezeu. Sfintele Taine ale Bisericii noastre au fost instituite de Însuși Mântuitorul Hristos pentru că Arhiereul Nevăzut al Bisericii are grijă înainte de toate de hrana sufletească și întărirea minții drept-cugetătoare, fără a neglija bineînțeles sănătatea trupească pe care o oferă din preaplin celui ce crede. Atunci când pruncul nou-născut este botezat, primește Taina de inițiere care îl face fiu al Bisericii, copil al lui Dumnezeu și frate după Har cu Mântuitorul Hristos. Botezul spală păcatul original împodobindu-l pe cel botezat cu Sfințenie, Lumină și Puritate. Această Sfântă Taină deschide practic pentru proaspătul creștin-ortodox Porțile Împărăției Cerurilor încă de aici de pe pământ. Însuși Domnul spune „Cel ce va crede și se va boteza se va mântui” (Marcu 16, 16). Vedem cât de importantă este această Sfântă Taină care practic ne face membri ai Bisericii Lui Hristos, și, în cazul în care împlinim Poruncile Domnului, moștenitori de drept ai Împărăției Nemuririi. Ne-am oprit după aceea asupra Sfintei Taine a Mirungerii prin care cel botezat primește Pecetea Duhului Sfânt, implicit Darurile Acestuia. Evident că cel încreștinat dobândește acum Înțelegerea, Înțelepciunea, Sfatul, Buna-cuviință, Temerea de Dumnezeu, aceasta pentru a exprima într-o maniera aleatorie doar câteva dintre mărgăritarele pe care Sfântul Duh le revarsă peste omul botezat.

O altă Sfântă Taină instituită de Însuși Mântuitorul Hristos este Sfânta Taină a Mărturisirii sau a Spovedaniei, datorită căreia noaptea păcatelor noastre se prefăce în răsăritul de soare al iertării, firea omenească întunecată devenind curată și strălucitoare. Domnul dă preoților această putere a dezlegării păcatelor atunci când spune „Oricâte veți lega pe pământ, vor fi legate și în cer, și oricâte veți dezlega pe pământ, vor fi dezlegate și în cer.” (Matei 18:18). Aici avem exprimată în mod clar puterea oferită duhovnicilor de a-l elibera de sub povara păcatului pe cel care se mărturisește în mod sincer. Ca o consecință firească a unei Sfinte Spovedanii de folos, urmează Sfânta Euharistie, adică Împărtășirea propriu-zisă cu Trupul și Sângele Domnului Hristos. În fiecare Sfântă Liturghie, Mântuitorul se răstignește pentru umanitate, iar cel care crede avându-l pe Hristos în el după Sfânta Împărtășanie, este pe Drumul Izbăvirii, pe calea Mântuirii, luptând pentru viața veșnică. Această Sfântă Taină ni-l oferă pe Hristos cu Trupul și Sângele Său pentru a pătrunde în măduarele celui ce se împărtășește, astfel încât să-și poată face cu adevărat sălaș în inima omului care vrea să-i urmeze îndemnul. Sfânta Biserică Ortodoxă oferă și cadrul necesar prin care fiecare om poate să devină el însuși Biserică Vie.

Avem, pe de-o parte, modul de viață monahală, pe de altă parte, viața celibatară curată, dar, totodată, familia creștin-ortodoxă binecuvântată de Însuși Mântuitorul Hristos la nunta din

Cana Galileei. Familia creștină este fundamentul adevăratei viețuiri în Hristos pentru că aici bărbatul și femeia devin un singur trup, colaborând totodată cu Dumnezeu pentru Mântuirea lor și a copiilor care înfrumusețează o astfel de familie. Monahismul se adresează în primul rând celor care simt chemarea pentru aceasta și care luându-și Crucea Îl urmează întru totul pe Domnul Hristos. De asemenea, chiar dacă pe cale de excepție, pentru că recomandată este una dintre cele două alternative enumerate mai sus, este primită de Dumnezeu și o viață celibatară curată care să pună în practică Cuvintele Vieții Veșnice. Ne-am referit mai departe în această lucrare la Taina Sfântului Maslu care are o importanță deosebită pentru creștinul-ortodox pentru că aici se iartă păcatele care, din neștiință, omisiune fără voie, ori pur și simplu uitare, nu au fost mărturisite la Taina Sfintei Spovedanii. Am subliniat că Dumnezeu se face cunoscut prin minunile săvârșite la slujbele Bisericii și prin binefacerile pe care le revarsă la Taina Sfântului Maslu. Totodată ne-am referit și la Sfânta Taină a Hirotoniei, această podoabă fără margini dăruită omului prin care Hristos îi trimite în calitate de Cap al Bisericii pe slujitorii Săi să propovăduiască Cuvântul Evangheliei și să facă misiunea adevărată care să-i încunoștințeze pe oameni cu privire la bunurile care îi așteaptă aici și dincolo, dacă Îl urmează pe Mesia.

Este cert că Sfintele Taine regăsite în Biserica Ortodoxă prezintă plinătatea Harului, la noi neexistând așa-numita transsubstanțiere în Ortodoxie, pâinea și vinul transformându-se în întregime în urma Epiclezei în Trupul și Sângele Domnului. Pentru Biserica Dreptmăritoare nu există așa numitele accidente specifice în confesiunea romano-catolică, confesiune care, prin pierderea Harului, nu poate vorbi întemeiat din punct de vedere scripuristic despre Sfintele Taine. Prin urmare, trebuie să aducem mulțumire lui Dumnezeu că facem parte din Biserica Ortodoxă care menține întru totul Călăuzirea după Cuvintele Domnului Hristos.

Următoarea secțiune a acestei teze de doctorat tratează Cunoașterea lui Dumnezeu izvorâtă din Rugăciunea Domnească pe care Însuși Iisus le-a transmis-o Ucenicilor săi și prin intermediul Lor, nouă, tuturor. Înainte de a trata pe larg în cadrul lucrării conținutul Rugăciunii Domnești, ne-am referit la Rugăciune în general, pentru că aceasta este deopotrivă „Hrana Firii Sufletului”, după cum spune Sfântul Isaac Sirul, cât și dătătoare de sănătate trupească pentru cel care o practică. Dacă omul se simte uneori deranjat atunci când altcineva insistă să vorbească cu el, Hristos nu este deranjat niciodată de dialogul pe care-l inițiem cu El prin Sfânta Rugăciune. Firește că Rugăciunea, după cum am menționat anterior în acest rezumat, se împarte în mai multe feluri de ducere la îndeplinire și de adresare în relația cu Dumnezeu.

Ceea ce trebuie să precizăm este că o dimensiune foarte importantă a convorbirii dintre noi și Hristos este reprezentată de către Rugăciunea Inimii, o Rugăciune scurtă, dar atotcuprinzătoare și care trebuie să reprezinte Veșmântul Luminos cu care să se îmbrace sufletul oricărui creștin Dreptmăritor. Această Rugăciune, „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul”, este neîndoielnic arma cu care fiecare credincios îl ține la distanță pe cel rău, asigurându-și lumina călăuzitoare în această viață care îl conduce negreșit către Veșnicia Fericită. Practica isihastă, specifică mai ales Sfântului Munte Athos, a arătat că face minuni pentru că Dumnezeu se face cu adevărat cunoscut omului care Îl caută și care vrea să culeagă roadele oferite în dar. Ne-am referit la necesitatea și importanța Rugăciunii pentru că Ea reprezintă oxigenul duhovnicesc care asigură respirația spirituală a sufletului, dându-i în permanență noi aripi în zborul duhovnicesc. În ceea ce privește Rugăciunea Domnească, am analizat cererile pe care le regăsim în interiorul ei și felul în care Dumnezeu ne face cunoscută relația cu El ca urmare a practicării acestei Rugăciuni. Încă de la început, constatăm cu mare bucurie că Fiul lui Dumnezeu din Veci, Mântuitorul Hristos, ne cere să ne adresăm Părintelui Ceresc cu formula „Tatăl nostru”, arătându-ne astfel că prin jertfa de pe Cruce, păcatele ne-au fost răscumpărate și am fost înfiați de către Tatăl Cel din Ceruri. Tot Împăratul Luminii continuă această Rugăciune îndemnându-ne ca numele lui Dumnezeu, sfințindu-ne oricum pe noi, să se sfințească în viața noastră, adică ființarea pe care o avem să fie în profundă legătură cu ceea ce Dumnezeu Își dorește de la vârful Creației Sale, care este omul. Pentru aceasta trebuie să aplicăm Voia lui Dumnezeu, precum se întâmplă în Ceruri, pentru ca să se producă întocmai ca o pregustare a Veșniciei Fericite, unirea dintre Cer și pământ. Îl cunoaștem pe Dumnezeu din Rugăciunea Domnească ca fiind Culmea Iubirii Care ne oferă Pâinea Cea de Toate Zilele, sau Pâinea Cea spre Ființă. Această hrană se adresează în primul rând sufletului, adică vieții duhovnicești, pentru că după cum spun Sfinții Părinți este vorba despre Pâinea Euharistică cu care se împărtășește credinciosul Dreptmăritor. Totodată, Îi cerem Domnului și pâinea trupească pentru necesitățile firești. Nu în ultimul rând, consumăm Pâinea Învățăturii, adică hrana izvorâtă din Cuvintele Domnului. Cel care se roagă Îl cunoaște pe Dumnezeu ca Adânc al Iertării și cere Izbăvirea de greșeli și păcate, dar trebuie să îndeplinească la rândul său condiția iertării celor care i-au greșit. Dacă nu ierți, te rogi pentru osândă, pentru că nu pui în practică Voia Lui Hristos. În finalul Rugăciunii, îi cerem stăruitor lui Dumnezeu, cunoscându-l ca Marele nostru Protector, să nu ne lase să cădem în ispitele de tot felul și să ne izbăvească de lucrarea celui rău.

Într-o anumită împrejurare, Mântuitorul fiind părăsit de unii dintre cei din jurul Său, i-a întrebat pe Sfinții Apostoli: „Nu vreți și voi să vă duceți?” (Ioan 6, 67) iar Simon Petru I-a răspuns: „Doamne, la cine ne vom duce? Tu ai cuvintele vieții celei veșnice.” (Ioan 6, 68). Ascultând răspunsul Sfântului Apostol Petru, putem trage ușor concluzia că Rugăciunea Domnească, Rugăciunea „Tatăl nostru”, reprezintă Esența Cuvintelor Vieții Veșnice, sinteza sublimă a Sfintei Evanghelii care ne-a rămas de la Mântuitorul Hristos.

A șasea parte a acestei lucrări este dedicată unei reflecții mai profunde asupra înțelesurilor dăruite de către Lumină, atât cât îi este cu putință unei minți supusă neputințelor omenești să le cuprindă. Am încercat să aducem într-un plan de definire, bineînțeles extrem de succint, cuvântul „lumină”, vorbind despre ce este lumina și importanța ei pentru viața fiecărui om. Părintele profesor Constantin Galeriu vorbea extrem de convingător despre trei feluri de lumină, referindu-se la lumina ochilor fizici, a ochilor trupești, la lumina rațiunii, dar și la Lumina de Dincolo de Lumină. În ceea ce privește lumina trupească, ea reprezintă fereastra pe care Dumnezeu i-o deschide larg omului pentru ca acesta să poată admira și iubi curat întreaga zidire. Toată creația este Icoana Minunată pe care Dumnezeu o pune înaintea oamenilor pentru ca aceștia să fie din ce în ce mai conștienți de darurile inestimabile pe care le-au primit. Admirarea unui răsărit de soare, a unei mări învolburate, a peisajelor de-a dreptul mirifice din această lume se datorează privirii ochilor trupești, fără a exclude însă aportul sufletesc și emoțional care vine din partea privitorului. Într-o analiză efectuată de specialiști în domeniul oftalmologiei, se spune că vederea ochilor trupești se comensurează cam la nivelul a 60-70% din capacitatea senzorială a omului. Cu toate acestea, specialiști de prestigiu au constatat ca persoanele lipsite de vederea trupească sunt încunoștințate, mai ales prin dezvoltarea celorlalte simțuri, de pronia și frumusețea pe care Dumnezeu le oferă acestei lumi. Prin urmare, nimeni nu rămâne în afara palpării, măcar cu ochii sufletului, a Creației Dumnezeiești. În completarea acestei vederi trupești, există palierul rațiunii, lumina rațională fiind dată omului pentru a compara, sintetiza, abstractiza și concretiza lucrurile referitoare la prezența sa în această lume. Cu lumina rațiunii, analizezi ca om toate cele întâmplate în istoria propriei tale vieți și nu numai, și totodată iei la cunoștință toate mângâierile primite de la Dumnezeu.

Lumina Cea de Dincolo de Lumină este însă, fără îndoială, aspirația supremă a omului care se traduce prin Moștenirea Împărăției Cerurilor și Viața Veșnică întru Fericire. Această lumină este gustată încă de aici de pe pământ de cei care își doresc cu adevărat să-L cunoască pe

Dumnezeu pentru că roadele postului, pocăinței, rugăciunii, își primesc răsplata în Lumină Dumnezeiască. Această Lumină Taborică este pregustarea Luminii Învierii, Arvuna Vieții Veșnice și face din om palat Îndumnezeit în care Hristos își construiește lăcașul. Acesta trebuie să fie idealul de căpetenie al vieții fiecărui creștin-ortodox care este chemat să reînnoiască în permanență haina Sfințeniei primită la botez.

În teza pe care am alcătuit-o, ne-am referit la modul în care Sfinții Părinți au vorbit despre lumină și am analizat cuvintele Sfântului Grigorie de Nyssa, ale Sfântului Dionisie Areopagitul și ale Sfântului Simeon Noul Teolog. Dacă în cazul Sfântului Grigorie de Nyssa și al Sfântului Dionisie Areopagitul vorbim despre cunoașterea care amplifică necunoașterea, dar îndeamnă la o și mai mare cunoștință, la Sfântul Simeon Noul Teolog regăsim cunoașterea scăldată în lumină, el exclamând în dialogul său cu Dumnezeu: „O, Tu, Cel Care mă luminezi pe mine cel întunecat!”. La Sfântul Grigorie și Sfântul Dionisie Areopagitul vorbim despre Întunericul Supraluminos care prin adâncirea misterului, adâncirea Tainelor, duce la și mai multă cunoștință. Se știe ca Dumnezeu este incognoscibil în Ființa Sa, dar poate fi cunoscut prin explorarea Lucrării Energiilor Sale Necreate, iar Sfinții care se cufundă în Cunoașterea Lui trăiesc un și mai mare mister al necunoaștinței, dar totodată, Dătător de Știință. Sfântul Dionisie vorbește despre cum omul se desprinde de el însuși în timpul Extazului Mistic, când are cea mai profundă relație cu Hristos. În cadrul tezei de doctorat am tratat mult mai pe larg aceste aspecte, aici amintindu-le foarte pe scurt. Așadar, Dumnezeu fiind Lumină și Iubire, cu Lumină și Dragoste vrea să îmbrace sufletul și viața celui care dorește să-l cunoască, împărtășindu-se cu Adevărul.

Ultima secțiune a acestei teze de doctorat se axează pe analiza Cunoașterii lui Dumnezeu așa cum se regăsește în romano-catolicism. În acest context, ne-am oprit întâi asupra suportului doctrinar sau la nivelul principiilor pe care scolastica le-a oferit confesiunii romano-catolice. Fără îndoială, scolastica a fost o mișcare importantă pentru romano-catolicism, pentru că a însemnat anumite clarificări sau polemici, fie din perspectiva analizei raporturilor dintre credință și rațiune sau a celor dintre teologie și filozofie, ori teologie și știință în general. În faza incipientă a scolasticii, Carol cel Mare a pus un accent deosebit pe o mai bună dimensionare a sistemului educațional, care era destul de sărac în ceea ce privește programa de studiu a acelor vremuri, dar odată cu trecerea timpului, mai ales în perioada scolasticii timpuri sau a scolasticii clasice, s-au amplificat polemicile, condamnările pentru erezie, renunțările sau retractările și

foarte multe coliziuni între diverse curente de gândire. Înregistrăm pe deoparte ciocniri între diverse concepții filozofico-teologice privitoare la existența lui Dumnezeu, aici putând să amintim disputele dintre realiști și nominaliști, iar pe de altă parte, se constată, mai ales în secolul al XIV-lea, o încercare din ce în ce mai pronunțată a câștigării autonomiei de către filozofie în raporturile cu teologia. Anselm de Canterbury, Bonaventura, Toma d'Aquino, William Ockham, Meister Eckhart sunt doar câteva dintre personalitățile pe care scolastica le-a oferit în perioada medievală, iar despre perioadele în care au activat și ceea ce au susținut, am tratat pe larg în cadrul lucrării. Indubitabil, universitățile din Paris și Oxford au cunoscut o dezvoltare din punct de vedere al programelor de studiu, mai ales în secolul al XIII-lea, iar știința și cercetarea au înregistrat o creștere semnificativă în secolul al XIV-lea.

Am mai tratat în această lucrare diferențele existente între abordarea scolastică și învățătura de credință ortodoxă, tocmai pentru a arăta că fără a se opune rațiunii în procesul de Cunoașterea a lui Dumnezeu, ba dimpotrivă, alocându-i un rol important, Sfânta Ortodoxie privește portretul rațional al omului ca venind în continuarea trăirii credinței, în general a vieții duhovnicești. În următoarele subcapitole am abordat concepțiile lui Toma d'Aquino privitoare la căile de Cunoaștere a lui Dumnezeu. El a elaborat așa-numitul argument cosmologic clasic, privitor la demonstrarea rațională a existenței lui Dumnezeu, identificând cinci căi de Cunoaștere a Acestuia, primele patru supuse cauzalității, iar cea de-a cincea fiind mai mult o reprezentare teleologică. Preluând modelul aristotelic, Toma vorbește în primul rând despre „mișcare”, potrivit lui Brian Davis, „schimbare”, aceasta ducându-ne cu gândul la ceea ce Aristotel a numit *primum movens* sau agentul nemișcat, neschimbat care mișcă totul. Ni se arată astfel, după cum regăsim la Toma d'Aquino, că Dumnezeu este Cel Care mișcă și înspre Care se mișcă cele create, determinând această mișcare. O a doua cale de cunoaștere este cea a cauzei eficiente, Toma susținând că un anumit lucru este generat de o anume cauză, dar că este imposibilă o regresie la infinit pe verticală a acestor cauze eficiente, în ceea ce privește ordinea dependenței sau sfera ontologică, în acest context existând o cauză eficientă primă, anume Dumnezeu. Demersul argumentativ continuă cam în aceleași linii și în privința cauzelor necesare, cu mențiunea că, vorbind despre necesitate și posibilitate, Toma ia în calcul generarea sau pieirea, adică aduce în discuție și cauzele contingente. De aceea, tocmai datorită contingenței, este imposibilă existența unei cauze contingente prime, ci există o cauză necesară primă care generează celelalte cauze. A patra dimensiune argumentativă se referă la teoria gradelor de ființă,

aici susținându-se că oricare ființă are un anumit grad de perfecțiune, dar există o ființă supremă, având întreaga perfecțiune, adică Dumnezeu. Ultima cale de cunoaștere despre care vorbește Toma d'Aquino se referă la faptul că toate cele ce există manifestă o atracție față de o inteligență superioară supremă, Dumnezeu fiind cel care deține toate cele inteligibile. Toate aceste căi de cunoaștere sunt detaliate mai pe larg în cadrul lucrării, ele având la bază dovedirea rațională a Existenței lui Dumnezeu. Adevărul susținut de Sfânta Biserică Ortodoxă reflectă întru totul dimensiunea scripturistică, credința și trăirea, generând, după cum spune Sfântul Antonie cel Mare, „adevărata rațiune”, cea care Îl contemplă pe Dumnezeu.

În ultimul subcapitol al acestei teze de doctorat ne-am oprit asupra Hotărârilor Conciliului 2 Vatican și a răspunsului Bisericii Dreptmăritoare. Mi-a fost din ce în ce mai clar că singura învățătură de credință care are o bază scripturistică solidă se regăsește în Biserica Ortodoxă. Ortodoxia nu separă Natura Divină de Persoanele Dumnezeiești, nu-l consideră pe Papă Dumnezeu, urmașul Sfântului Apostol Petru, nu consideră Episcopatul colegiul Apostolilor care L-a asistat pe Mântuitorul Hristos, nu-L desprinde pe Duhul Sfânt de Logosul Întrupat. Totodată, Sfânta Biserică Ortodoxă este alcătuită din clerici și credincioși, iar apartenența laicilor la Biserică nu este o concesie făcută de ierarhie, ci darul lui Hristos pentru fiecare creștin Dreptmăritor. Sfânta noastră Biserică nu vorbește despre infailibilități, aici Sfințenia dobândindu-se în Veșnicie după pocăința intensă în viața pământească. Romano-catolicismul consideră că Papa este fără de greșală și că reprezintă temelia unității acestei confesiuni. În același timp, afirmația falsă în conformitate cu care Duhul Sfânt porcede și de la Fiul ne arată încă o dată că atunci când te desprinzi de Biserica mamă, comiți derapaje și erori grave. Practica indulgențelor, învățătura grației create și așa-zisa existență a purgatoriului sunt alte aspecte false care arată abordări greșite, neconforme cu Dreapta Credință.

În concluzie, pot afirma că în urma elaborării acestei teze de doctorat rămân cu bucuria profundă a faptului de a conștientiza mult mai bine marele dar al apartenenței la Biserica Ortodoxă și, în același timp, am mulțumirea îmbogățirii în planul cunoștințelor atât în ceea ce privește dulceața și frumusețea Credinței noastre, cât și a temeiniciei Sale scripturistice.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. IZVOARE

A. Arhive:

a) Izvoare scripturistice:

1. ***, *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Ediție Jubiliară, versiunea diortosită după *Septuaginta*, redactată, adnotată și tipărită de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscop al Vadului, Feleacului și Clujului, Mitropolit al Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului, Editura Renașterea, Cluj – Napoca, 2001.
2. ***, *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2008.

b) Izvoare patristice:

1. ***, *Filocalia sau culegere din scrierile sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși.*, ediția a IV-a, 12 vol., traducere, introducere și note de Prot. stavr. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2008-2017.
2. ***, *Patericul Mare. Apoftegmele părinților pustiei*, colecția „Tematică”, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Constantin Coman, Editura Bizantină, București, 2015.
3. Sfântul ATANASIE cel Mare, *Scrieri. Partea I. Cuvînt împotriva Elinilor, Cuvînt despre întruparea Cuvântului, Trei cuvinte împotriva Arienilor*, colecția „Părinți și Scriitori Bisericești”, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, carte tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.
4. Fericitul AUGUSTIN, *Confesiuni*, Editura Nemira, București, 2000
5. Sfântul CHIRIL al Alexandriei, *Scrieri. Partea a patra. Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan*, colecția „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 41, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, carte tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000.

6. Sfântul DIONISIE Areopagitul, *Opere complete și școliile Sfântului Maxim Mărturisorul*, „Colecția cărților de seamă”, traducere, introducere și note Pr. profesor Dumitru Stăniloae, Editura Paideia, București, 1996.

7. Sfântul GRIGORIE de Nazianz, *Cele cinci cuvântări teologice ale între Sfinți Părintelui nostru Grigorie de Nazianz*, colecția „Dogmatica. Părinții capadocieni”, traducere din limba greacă, introducere și note de Preot Dr. Academician Dumitru Stăniloae, Editura Anastasia, București, 1993.

8. Sfântul GRIGORIE de Nyssa, *Despre Viața lui Moise sau despre desăvârșirea prin virtute*, traducere, studiu introductiv și comentariu de Pr. Prof. Ion Buga, Editura Sfântul Gheorghe Vechi, 1995.

9. Sfântul GRIGORIE Palama, *Opere Complete*, vol. III, Editura Gândul Aprins, București, 2015.

10. Sfântul IOAN Casian, *Convorbiri duhovnicești*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004.

11. Sfântul IOAN Damaschin, *Dovedirea existenței lui Dumnezeu*, nr.12, Editura Librăriei Teologice, București, 1983.

12. Sfântul IOAN Gură de Aur, Idem, *Comentariu la Evanghelia de la Ioan*, Editura Pelerinul Român, Oradea, 1998.

13. Sfântul MACARIE cel Mare (Egipteanul), *Scrieri. Omilii Duhovnicești*, colecția „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 34, traducere Pr. Prof. Dr. Constantin Cornițescu, introducere, indici și note de Prof. Dr. N. Chițescu, carte tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992.

14. Sfântul MAXIM Mărturisorul, *Ambigua. Tâlcuiri ale unor locuri cu multe și adânci înțelesuri din sfinții Dionisie Areopagitul și Grigorie Teologul*, colecția „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 80, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, carte tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Iustin, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1983.

15. Sfântul SILUAN Athonitul, *Între iadul deznădejzii și iadul smereniei*, Editura Deisis, Alba-Iulia, 1994.

16. Sfântul SIMEON Noul Teolog, Idem, *Imne, Epistole și Capitole. Scrieri III*, traducere de Ioan I. Ică jr., colecția „Filocalica”, Editura Deisis, Sibiu, 2001.

17. Sfântul VASILE cel Mare, *Despre Sfântul Duh. Corespondență (Epistole*, colecția „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 12, traducere, introducere, note și indici de Preot Prof. Dr. Constantin Cornițescu și Preot Prof. Dr. Teodor Bodogae, carte tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române), Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.

B. Documente publicate în volum:

1. Toma de AQUINO, *Summa theologica. Opere I. Despre Dumnezeu*, seria „Biblioteca de filosofie”, colecția „Clasicii filosofiei universale”, studiu introductiv de Gheorghe Vlăduțescu, traducere de Gheorghe Sterpu și Paul Găleşanu, Editura Științifică, București, 1997.

2. Idem, *Despre fiind și esență*, ediție bilingvă, traducere, studiu introductiv, note și comentarii, referințe bibliografice și tabel cronologic de Eugen Munteanu, Editura Polirom, București, 2008.

3. CRAINIC, Nichifor, *Cursurile de mistică. I. Teologie mistică, II. Mistică germană*, studiu introductiv și ediție îngrijită de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2010

4. EVDOKIMOV, Paul, *Cunoașterea lui Dumnezeu în tradiția răsăriteană. Învățătură patristică, liturgică și iconografică*, traducere, prefață și note de Pr. Lect. Univ. Dr. Vasile Răducă, Asociația filantropică medicală creștină, Editura Christiana, București, 1995.

5. FELMY, Karl – Christian, *Dogmatica experienței ecleziale. Înnoirea teologiei ortodoxe contemporane*, tradus de Pr. Prof. Dr. Ioan Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1999.

6. GILSON, Etienne, *Filosofia în Evul Mediu, de la începuturile patristicii până la sfârșitul secolului al IV-lea*, traducere de Ileana Stănescu, traducere de Ileana Stănescu, Editura Humanitas, București, 1995.

7. Idem, *Tomismul. Introducere în filosofia Sfântului Toma d'Aquino*, colecția „Monografiile Humanitas”, traducere din franceză de Adrian Niță, traducere din latină de Lucia Wald, Editura Humanitas, București, 2002.

8. IEROTHEOS Mitropolitul Nafpaktosului, *Dogmatica Empirică după învățăturile pin viu grai ale părintelui Ioannis Romanidis*, vol I și II, traducere Tatiana Petrache, Editura Doxologia, Iași, 2014, 2017.

9. Nae IONESCU, *Tratat de Metafizică*, Editura Roza Vânturilor, București, 1999.
10. LOSSKY, Vladimir, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, tradus de Pr. Vasile Răducă, Editura Bonifaciu, 1998.
11. Preot Dr. Asist Liviu PETCU, *Lumina din inimi. Spiritualitate isihastă în traducerea și tâlcuirea părintelui Stăniloae*, vol. II, Editura Basilica, București, 2017.
12. Arhimandrit Sofronie SAHAROV, *Rugăciunea, Experiența Vieții Veșnice*, Editura Deisis, Sibiu, 2001.
13. ŠPIDLÍK, Tomáš, *Spiritualitatea Răsăritului Creștin*, vol. II, *Rugăciunea*, tradus în română de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1998.
14. Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILOAE, *Cunoașterea lui Dumnezeu la Sfântul Ioan Gură de Aur, Ortodoxia*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1957.
15. Idem, *Teologia dogmatica ortodoxă*, vol. I-III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978.

C. Cărți în limbi străine:

1. Basil Studer, *The Grace of Christ and the Grace of God in Augustine of Hippo Christocentrism or Theocentrism*, Ed. Liturgical Press Collegeville, Minnesota, 1997.
2. Davies, Brian, *Thomas Aquinas's Summa Contra Gentiles A Guide and Commentary*, Oxford University Press, New York, 2016.
3. Friedel Weinert, *The Scientist as Philosopher – philosophic consequences of great scientific discoveries*, Ed. Springer-Verlag, Berlin, 2005.
4. Marcel Viller, *Dictionnaire de Spiritualité*, Tome I, Ed. Gabriel Beauchesne et ses fils, Paris, 1937.

II. ISTORII GENERALE, SINTEZE DE ISTORIE ECLEZIASTICĂ

1. COPLESTON, Frederick, *Istoria Filosofiei*, vol. II, *Filosofia medievală*, traducere de Mihaela Pop și Andreea Rădulescu, studiu introductiv de Anton Adămuț, Editura All, București, 2009.
2. MORESCHINI, Claudio, *Istoria filosofiei patristice*, colecția „Hors Collection”, traducători Mihai-Silviu Chirilă, Alexandra Chescu, Doina Cernica, Editura Polirom, București, 2009.

3. NEACȘU, Adriana, *Istoria Filosofiei Medievale*, Editura Universitaria, Craiova, 2012.

III. PRESĂ

1. EVERETT, Ferguson, „Infinitatea lui Dumnezeu și schimbabilitatea omului: Progres continuu, în conformitate cu Gregorie al Nyssei”, în *Studia Patristica*, nr 18/1973.
2. Prof. George GALITIS, „Apofatismul ca principiu al interpretării Sfintei Scripturi la Părinții Greci ai Bisericii”, în *Altarul Banatului*, nr. 1-3/1996.
3. Pr. Dr. Gheorghe PETRARU, „Cunoașterea lui Dumnezeu după Sfântul Simeon Noul Teolog”, în *Ortodoxia*, nr. 3, 1988.
4. Pr. Conf Gheorghe PETRARU, „Cele cinci căi tomiste pentru dovedirea existenței lui Dumnezeu”, în *Studii tomiste*, IV-V.
5. E. H. SCHILLEBEECK, „Hristos – Taina întâlnirii noastre cu Dumnezeu”, în *Ortodoxia*, XVIII (1966), nr. 1.
6. Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILOAE, „Semnificația Luminii Dumnezeiești în Spiritualitatea Bisericii ortodoxe”, în *Ortodoxia*, numerele 3-4, 1976.